

СЕКЦІЯ І. ІСТОРІЯ ДАВНЬОГО ТА СЕРЕДНЬОВІЧНОГО СХОДУ

УКД 94(32)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-346-3-1>

Бондаренко Н. М.

ORCID: 0000-0003-3353-7659

*аспірантка кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

КОНЦЕПЦІЯ БОЖЕСТВЕННОГО ПОХОДЖЕННЯ ЯК ЗАСІБ ЛЕГІТИМАЦІЇ ВЛАДИ ЗА ЧАСІВ ПРАВЛІННЯ ЖІНКИ-ФАРАОНА ХАТШЕПСУТ

Ключові слова: Стародавній Схід, єгиптологія, політична історія, Хатшепсут, легітимація влади.

Єгипетська цивілізація дає нам винятковий приклад інституту царювання. Концепція божественного походження правителя є центральним аспектом міфології Стародавнього Єгипту, яка стверджувала, що фараони були не лише правителями на землі, але й втіленням бога у людській подобі. Таке вірування було глибоко вкорінене в єгипетській культурі та мало значний вплив на суспільство та політику того часу. Ця проблематика стала однією з головних тем для дискусій, починаючи з *Alexandre More "Du caractère religieux de la royauté pharaonique"* (1902).

Єгипетська царська влада виникає у IV тисячолітті до Р. Х. та зникає у римський період. Загалом релігійні вірування мали великий вплив на єгипетське суспільство. І попри чіткий поділ на "смертних" та "богів", люди все ж надіялися божества звичними для себе рисами, такими як смертність, старіння, емоції тощо. Водночас їхня сила, воскресіння з мертвих, можливість керувати силами природи, змінювати зовнішній вигляд значно перевищують можливості людей. Важливість та впливовість постаті правителя в державі ми можемо прослідкувати навіть в етимології слова "фараон". З єгипетської *prA* перекладається як "великий дім" або "палац", що не зустрічається у назві правителя у будь-якій іншій цивілізації. Концепція божественного походження влади царя сягає самого початку єгипетської цивілізації, коли фараони вважалися посередниками між богами та людьми. Вважалося, що вони були представниками богів на

землі, тому наділялися особливою владою та відповідальністю. Але Франкфорт зауважував, що лише така інтерпретація царської влади не дає нам повної картини розуміння єгипетського царювання, а лише пояснює певні історичні явища [2, р. 57].

Період Нового царства (1550–1069 рр. до н. е.) – це апогей зростання статусу та впливу цариць як у релігійній, так і в політичній системах держави. Ще від самого народження Хатшепсут (1479–1458 рр. до н. е., XVIII династія) займала високе положення при правлячому дворі завдяки своєму царському походженню [5, р. 55]. Батько, Тутмос I (бл. 1506–1493 рр. до н. е.), вже тоді представляв її як “спадкоємиця” *itu-pat wrt*. У 1479 році цариця стає регентом при малолітньому пасинку Тутмосі III (1479–1425 рр. до н. е.). Хатшепсут активно використовувала культ бога Амона, розповсюджуючи легенду про своє божественне походження, задля укріплення свого права на владу. Подібна політика також простежується в активній програмі будівництва релігійних центрів та храмів: Гермопіль, Гермонтіс, Спеос-Артемідос, заупокійний храм Дейр ель-Бахрі та Карнакський храм.

Концепція божественного походження влади зіграла вирішальну роль у легітимації влади фараонів у Стародавньому Єгипті. Фараонів вважали живими богами, і їхнє правління виправдовувалося їхньою божественною природою. Єгиптяни вірили, що фараони були посередниками між богами та людьми і що їхнє правління було необхідним для підтримки порядку та процвітання на землі. Одним із перших прикладів цієї концепції був фараон Нармер (бл. 3273–2987 рр. до н. е.), який став першим фараоном, що об'єднав Верхній і Нижній Єгипет та заснував I династію (3100–2900 рр. до н. е.). Правління Нармера було узаконено його божественним походженням, і він вважався втіленням бога Хора. Так на палетці фараона Нармера ми бачимо зображення правителя значно більшим у розмірах, подібно богу, ніж інших учасників сцени. Правитель у короні Верхнього Єгипту страчує полоненого з Нижнього Єгипту, що можна трактувати як взяття остаточного контролю над територією усього Єгипту.

Для кращого розуміння цієї концепції варто проаналізувати тексти сцен божественного походження цариці Хатшепсут на стінах заупокійного храму в Дейр ель-Бахрі:

“Амон: Я з'єднаю для неї (Хатшепсут) дві землі у мирі, (та) віддам їй усі землі та усі країни. Хто буде молитися їй – буде жити, але хто плануватиме змову, зло проти Її Величності, той загине.

Прокинулась вона (Яхмес) від пахоців бога, та засміялась в присутності Його Величності. Він (Амон) був палкий до неї. Він віддав їй своє серце. Дозволив побачити себе у вигляді бога, коли постав перед нею. Вона зраділа, побачивши його красу, його любов, що пройшла через її тіло. Палац пройнявся пахоцями бога, немов (з) Пунту”.

Сама ідея оповіді власного божественного походження задля посилення прав на владу не була новою. Але Хатшепсут стала першою серед цариць, хто використав такий вид пропаганди. Заупокійний храм у Дейр ель-Бахрі, також відомий як Джерес-Джесеру – “Священний із священних”, побудували у період з 7-го по 16-й рік правління цариці [1, р. 197]. Храм має три великі тераси, що розділені великими сходами посередині. Саме рельєфи другої тераси оповідають про божественне походження та народження Хатшепсут. Цілком ймовірно, що така політика зумовлена необхідністю додаткової легітимації влади, оскільки новий правитель – жінка. Суспільство, цілком підпорядковане патріархальній системі, а особливо жрецтво могло протистояти цариці. Стіна, на якій зображені сцени божественного походження, сягає близько 4,5 м заввишки та розділена на два горизонтальні регістри. Перша сцена істотно пошкоджена в результаті здійснення Тутмосом III *damnatio memoriae*. Точний текст ідентифікувати складно, але зображення дозволяють зрозуміти контекст:

“Кхум: Я прийшов, щоб створити (сформувати) цю доньку [.....] її зовнішній вигляд сягатиме рівня богів, тому що гідність її сягає царя Верхнього та Нижнього Єгипту. Я прийду до тебе (Хатшепсут), щоб створити тебе над усіма богами. Я дам тобі усе життя, усю чистоту, усю стабільність та усю радість, що маю всередині мене. Я дам тобі усе здоров'я, усі землі, я дам тобі усі країни та усе населення. Я дам тобі усі приношення та увесь достаток. Я дам тобі можливість піднятися на трон Гора, подібно Ра. Я дарую тобі першість серед усіх живих та зростання як царя Верхнього та Нижнього Єгипту. Так велів твій батько, Амон-Ра, який тебе любить.

Амон: Становище твоє (Хатшепсут) високе, велика цариця, велика улюблениця, найкраща з кращих, суверена, обдарована прихильністю та великою любов'ю, та, що бачить Гора та Сета, бажана биком [.....] дружина Гора, любима ним. Усе сказане зроблено для неї.

Анубіс: (Дам тобі) усі землі, усі країни, усіх людей-рекхит, усіх чужинців, усі майбутні та минулі покоління”.

Амон сидить на троні та зібрав перед собою дванадцять богів, яких очолює головне божество Фів, Монту. Далі за ним боги та богині Атум, Шу, Тefнут, Геб, Нут, Осіріс, Ісіда, Нефтіда, Сет, Хор та Хатхор. Цю нараду богів Амон скликав, щоб повідомити важливу новину про народження цариці та передбачення її могутнього та славетного правління. У дванадцяти богів Амон попросив захисту та допомоги для цариці, чітко висловивши власні наміри: *“Я з'єднаю для неї (Хатшепсут) дві землі у мирі, (та) віддам їй усі землі та усі країни”.*

Божественне походження влади фараонів також відображалося в релігійних ритуалах і церемоніях, які виконувалися під час правління. Ці

ритуали були розроблені, щоб зміцнити статус царя як божественного правителя та підтримувати баланс між богами та смертним світом. Наприклад, фестиваль Хеб-сед Нв sd, який проводився кожні тридцять років, був церемонією, яка відзначала незмінну силу та життєву силу фараона як божественного правителя [4, р.23–29]. Цей фестиваль охоплював важливі для утвердження влади фараона аспекти: божественне походження, очищення, жертвоприношення богам, дотримання порядку маат та коронація.

Наведені вище результати дослідження та аналізу сцен божественного походження цариці Хатшепсут вкотре підкреслюють важливий зв'язок релігійної та політичної систем в історії Стародавнього Єгипту. Також підтверджується потреба в застосуванні додаткових засобів легітимації влади під час кризових періодів.

Література:

1. Cooney K. *The Woman Who Would Be King: Hatshepsut's Rise to Power in Ancient Egypt*. New York : Broadway Books, 2015.
2. Frankfort H. *Kingship and the Gods: A Study of Ancient Near Eastern Religion as the Integration of Society and Nature (Oriental Institute Essays)*. Chicago : University of Chicago Press, 1978.
3. Graves-Brown C. *Dancing for Hathor Women in Ancient Egypt*. New York : Continuum, 2010.
4. Hornung E., Staehelin E. *Studien zum Sedfest*. Edition de Belles-Lettres (Aegyptiaca Helvetica 1). Genève : Éditions de Belles-Lettres, 1974.
5. Redford D. B. *History and Chronology of the Eighteenth Dynasty of Egypt: Seven Studies (Near and Middle East Series, 3)*. Toronto : University of Toronto Press, 1967.
6. Roehrig C. H. *Hatshepsut: From Queen to Pharaoh*. New York : The Metropolitan Museum of Art New York & Yale University Press, 2005.